

colubri, obscuritatem intelligimus (1): quia coluber dicitur quasi colens umbram, quae sonat privationem lucis. Obliquitatem in hoc quod dicitur tortuosum; distortum enim est quod rectitudine obliquatur. Et ideo per hunc colubrum tortuosum creaturæ illæ intelligi possunt quarum pulchritudo est per peccatum obscurata et rectitudo obliquata, et præcipue diabolum, cuius invidia mors intravit in orbem terrarum, Sap. 5, et de umbrositate ejus dicitur Job 40, 16: *Sub umbra dormit in secreto calami*; et de ejus tortuositate dicitur Isai. 27, 1:

(1) *Al. deest obscuritatem intelligimus.*

Visitabit Dominus in gladio suo duro et grandi et forti super Leviathan serpentem rectem, et super Leviathan serpentem tortuosum et occidet eum. Recte ergo caelos spiritus ornessat dicitur: quia in creaturis quae suum ordinem servaverunt, et divina bonitas clarius resplendet, et decoris ornatus non est. Recte etiam dicitur coluber tortuosus manu obstetricante eductus: quia in malis reluctet etiam divina potentia per hoc quod cohibentur, et divina providentia per hoc quod eorum mala ordinantur in bonum. Et sic patet materia hujus secundi libri, in quo de institutione creaturarum agitur, et lapsu per peccatum Angeli vel hominis.

LIBER SECUNDUS

DE RERUM CORPORALIUM ET SPIRITUALIUM CREATIONE ET FORMATIONE, ALIISQUE PLURIBUS EO PERTINENTIBUS.

DISTINCTIO I.

Unum esse rerum principium ostendit, non plura, ut quidam putaverunt.

Creationem rerum insinuans Scriptura, Deum esse creatorem, initiumque temporis, atque omnium visibilium vel invisibilium creaturam, in primordio sui ostendit, dicens: "In principio creavit Deus caelum et terram." His etenim verbis Moyses spiritus Dei afflatus, in uno principio a Deo Creatore mundum factum refert, elidens errorem quorundam plura sine principio fuisse principia opinantium. Plato namque (in Timaeo, cap. 7 secundum lectionem Mars. Firmi in comm.) tria initia fuisse existimavit, Deum scilicet, et exemplar, et materiam, et ipsa increata sine principio, et Deum quasi artificem, non creatorem. Creator etenim est qui de nihilo aliquid facit, et creare proprie est de nihilo aliquid facere; facere vero non est modo de nihilo aliquid operari, sed etiam de materia. Unde et homo vel Angelus dicitur aliqua facere sed non creare: vocaturque factor, sive artifex, sed non creator; hoc enim nomen soli Deo proprie congruit, qui et de nihilo quaedam, et de aliquo aliqua facit. Ipse est ergo creator et opifex et factor; sed creatoris nomen sibi proprie retinuit, alia vero nomina etiam creaturis communicavit. In Scripturis tamen saepe creator accipitur tanquam factor, et creare sicut facere, sine distinctione significationis.

Quod haec verba facere et agere non dicuntur de Deo secundum eam rationem qua dicuntur de creaturis.

Verumtamen sciendum est haec verba, scilicet creare, facere, et agere, et alia hujusmodi de Deo non posse dici secundum eam rationem qua dicuntur de creaturis. Quippe cum diximus eum aliquid facere, non aliquem in operando motum illi intelligimus inesse, vel aliquam in laborando passionem, sicut nobis solet accedere; sed ejus sempiternae voluntatis novum aliquem significamus effectum, idest aeterna ejus voluntate aliquid noviter existere. Cum ergo dicitur aliquid facere, tale est ac si dicitur juxta ejus voluntatem, vel per ejus voluntatem, aliquid noviter contingere vel esse, ut in ipso nihil novi contingat, sed novum aliquid sicut in ejus aeterna voluntate fuerat, fiat sine aliqua sui motione vel mutatione. Nos vero operando mutari dicimus, quia movemur; non enim sine motu aliquid facimus. Deus ergo facere vel agere aliquid dicitur, quia causa est omnium rerum noviter existentium, dum ejus voluntate res novae esse incipiunt.

quae ante non erant, absque ipsius agitatione, ut actus proprie dici non queat, cum videlicet actus omnis in motu consistat. In Deo autem motus nullus est. Sicut ergo ex calore solis aliqua fieri contingit, nulla tamen in ipso vel in ejus calore facta motione vel mutatione, ita ex Dei voluntate nova habent esse sine mutatione actoris, qui est unum, et solum principium omnium. Aristoteles vero (2 de Gener., text. 51, et 8 Phys., text. 4, et 1 de Caelo et Mund., text. 101) duo principia dixit, scilicet materiam et speciem, et tertium operatorium dictum (1); numerum quoque semper esse et fuisse.

Quod catholicum est, docet.

Horum ergo et similium errorem Spiritus sanctus evacuans, veritatisque disciplinam tradens, Deum in principio temporum mundum creasse, et ante tempora aeternaliter existisse significat ipsius aeternitatem et omnipotentiam commendans, cui voluisse facere est: quia, ut praediximus ex ejus voluntate et bonitate res novae existant (2). Credamus igitur, rerum creaturam caelestium vel terrestrium, visibilium vel invisibilium, causam non esse nisi bonitatem Creatoris, qui est Deus unus et verus; ejus tanta est bonitas ut summe bonus beatitudinis suae quae aeternaliter bonus est alios veli participes, quam vidit et communicari posse et manum omnino non posse. Illud item igitur bonum quod ipse erat, et quo beatus erat, sola bonitate et non necessitate aliis communicare voluit: quia summe boni erat prodesse velle, et omnipotentissimi nocere (3) non posse.

Quare rationalis creatura facta sit.

Et quia non valet ejus beatitudinis participes existere aliquis nisi per intelligentiam (quae quanto magis intelligitur, tanto plenus habetur), fecit Deus rationalem creaturam, quae summum bonum intelligeret, et intelligendo amaret et amando possideret, ac possidendo fruere; eamque hoc

(1) *Al. operationem.*

(2) *Adit Nicolaus per parenthesis: (Unde Augustinus de diligendo Deo cap. 2 vel alius quispiam vetus Auctor inter ejus opera tom. 9).*

(3) *Nicolaus noceri.*

modo distinxit, ut pars in sui puritate permaneret, nec corpori uniretur, scilicet Angeli; pars corpori uniretur, scilicet animae. Distincta est itaque rationalis creatura in incorpoream et corpoream; et incorporea quidem Angelus, corporea vero homo vocatur ex anima rationali et carnis subsistens. Conditio ergo rationalis creaturae primam causam habuit Dei bonitatem.

Quare creatus sit homo vel Angelus.

Ideoque si quaeritur, quare creatus sit homo vel Angelus; brevi sermone responderi potest: Propter bonitatem ejus, Unde Augustinus (in lib. 1 de doctrina Christ., cap. 52): "Quia bonus est Deus, sumus; et inquantum sumus, huius sumus."

Ad quid creata sit rationalis creatura.

Et si quaeritur, ad quid creata sit rationalis creatura (1), respondetur: Ad laudandum Deum, ad servandum ei, ad fruendum eo; in quibus proficit ipsa, non Deus. Deus enim perfectus, et summa bonitate plenus, nec augeri potest nec minui. Quod ergo rationalis creatura facta est a Deo, referendum est ad Creatoris bonitatem, et ad creaturae utilitatem.

Brevissima responsio, cum quaeritur quare vel ad quid facta sit rationalis creatura.

Cum ergo quaeritur, quare vel ad quid facta sit rationalis creatura; brevissime responderi potest: Propter Dei bonitatem et suam utilitatem. Ut nemo ipse est servare Deo et frui eo. Factus ergo Angelus sive homo propter Deum dicitur esse, non quia creator Deus et summe beatus alterius indiguerit officio, qui honorum nostrorum non eget; sed ut servaret ei ac fruere eo, cui servare regare est: in hoc enim proficit serviens, non ille cui servitur.

Sicut factus est homo ut Deo serviret, sic mundus ut serviret homini.

Et sicut factus est homo propter Deum, idest ut ei serviret; ita mundus factus est propter hominem ut ei serviret. Positus est ergo homo in medio, ut et ei serviret, et ipse serviret, ut acciperet utrumque, et reflueret totum ad bonum hominis, et quod acciperet obsequium, et quod impendit. Ita enim voluit Deus sibi ab homine serviri ut ea servitute non Deus, sed homo serviens juvaretur; et voluit ut mundus serviret homini, et exinde similiter juvaretur homo. Totum igitur bonum hominis erat, et quod factum est propter ipsum, et propter quod factus est ipse. Omnia enim, ut ait Apostolus, nostra sunt; scilicet et superiora et aequalia et inferiora. Superiora quidem nostra sunt, scilicet ad profectum, ut Deus Trinitas; aequalia ad convivendum, scilicet Angeli; qui etsi modo nobis sint superiores, in futuro erunt aequales; qui et modo nostri sunt, quia ad usum nobis sunt sicut res dominorum dicuntur esse famulorum, non domino, sed quia sunt ad usum eorum. Ipsique Angeli in quibusdam Scripturae locis nobis servire dicuntur dum propter nos in ministerium mittuntur.

Quomodo aliquando dicitur in Scriptura: Homo factus est propter reparationem angelici casus.

De homine quoque in Scriptura interdum reperitur quod factus sit propter reparationem angelicae ruinae; quod non

(1) *Adit Nicolaus (ex Augustino rursus de diligendo Deo).*

Divisio primae partis textus.

Dividitur ergo liber iste in partes duas: in prima determinat de creaturis in communi; in secunda determinat de eis in speciali, quantum ad considerationem theologi pertinet. Secunda, dist. 2, ibi: *De angelica itaque natura haec primo consideranda sunt*. Prima in duas: in prima determinat de creaturis secundum exitum earum a principio; in secunda determinat de eis secundum or-

ita est intelligendum quasi non fuisset homo factus, si non percesset Angelus; sed quia inter alios causas, scilicet praecipuas, haec etiam nonnulla extitit. Nostra igitur sunt superiora et aequalia; nostra etiam sunt inferiora, quia ad servandum nobis facta.

Quare ita sit homo institutus, scilicet ut anima sit unita corpori.

Solet etiam quaeri, cum majoris dignitatis esse videretur anima, si absque corpore permansisset, cur unita sit corpori. Ad quod primo dici potest: Quia Deus voluit, et voluntatis ejus causa quaerenda non est. Secundo autem dici potest, quia ille Deus voluit eam corpori uniri ut in humana conditione ostenderet novum exemplum beatae animae quae est inter Deum et spiritum, in qua diligitur ex toto corde, et videtur facie ad faciem. Putaret enim creatura se non posse uniri Creatori suo tanta propinquitate ut eum tota mente diligeret et cognosceret, nisi videret spiritum, qui est excellentissima creatura, tam infimae, idest carni, quae de terra est, in tanta dilectione uniri, ut non valeat arctari ad hunc vel illud eam relinquere, sicut Apostolus ostendit dicens (2 Corinth., 5, 4): "Nolumus corpore exoliari sed supervesuri;" per quod ostenditur spiritum creatum spiritu increato ineffabili amore uniri. Pro exemplo igitur futurae societatis quae inter Deum et spiritum rationalem in glorificatione ejusdem perfectio est, animam corporis indumentis et terrenis mansuetibus copulavit, ita utque materiam fecit ad vitae sensum vegetare, ut sciret homo quia, si potuit Deus tam disparem naturam corporis et animae in federationem unam et in amicitiam tantam conjungere, nequaquam est impossibile futurum rationalis creaturae humilitatem, licet longe inferiorem, ad suae gloriae participationem sublimare. Quia ergo pro exemplo rationalis spiritus in parte usque ad consortium terreni corporis humiliatus est, ne forte in hoc nimis depressus videretur, addidit Dei providentia ut postmodum cum eodem corpore glorificato ad consortium illorum qui in sua persisterant puritate, sublimaretur; ut quod minus ex dispositione Creatoris sui acceperat conditus, postmodum per gratiam ejusdem acciperet glorificatus. Sic ergo conditor noster Deus rationalis spiritus varia sorte pro arbitrio voluntatis suae disponens, illis quos in sua puritate reliquerat, sursum in caelo mansionem; illis vero quos corporibus terrenis sociaverat, deorsum in terra habitationem constituit, utrisque regulam imponens obedientiae; quatenus et illi ab eo ubi erant non caderent; et isti ab eo ubi erant, ad id ubi non erant, ascenderent. Fecit itaque Deus hominem ex duplici substantia, corpus de terra fingens, animam vero de nihilo faciens. Ideo autem unitae sunt animae corporibus, ut in eis Deo famulantes majorem mereantur coronam.

Post sacramentum Trinitatis de creatura tripartita est agendum; et prius de digniori, idest angelica.

Ex praemissis apparet rationalem creaturam in angelicam et humanam fuisse distinctam, quarum altera est tota spiritualis, idest angelica, altera vero ex parte spiritualis et ex parte corporalis, idest humana. Cum itaque de his tractandum sit, scilicet de spirituali et corporali creatura, et de rationali et de non rationali; primo de rationali et spirituali, idest de Angelis, agendum videtur, ut contentu Creatoris ac cognitionem creaturae dignioris ratio nostra intendat; deinde ad considerationem corporeae, tam illius quae est rationalis quam illius quae non est rationalis, descendat, ut Trinitatis increatae sacramentum tripartitae creaturae etque concretorum atque contingentium sequatur documentum.

dinem earum in ultimum finem, ibi: *Credamus ergo rerum creaturam . . . causam non esse nisi bonitatem Creatoris*. Prima dividitur in tres: in prima inducit auctoritatem, quae, ostensa veritate omnium, errorem excludit; secundo prosequitur errores, qui per auctoritates confirmantur, ibi: *Plato namque tria initia existimavit*; tertio concludit veritatem, ibi: *Horum ergo et similium errorem Spiritus sanctus evacuans, veritatisque disciplinam tradens, Deum in principio temporum mundum creasse, et*

ante tempora aeternaliter existisse significat. Circa primum duo facit: primo tangit errorem Platonis; secundo errorem Aristotelis, ibi: *Aristoteles vero duo principia dixit*. Circa primum facit duo: primo ostendit quomodo per auctoritatem Scripturae refellitur error Platonis, tum propter multitudinem principiorum, tum propter negationem creationis; secundo removet quendam dubitationem ex dictis, ibi: *Verumtamen sciendum est, haec verba, scilicet creare, facere, agere, et alia huiusmodi, de Deo non posse dici secundum eam rationem qua dicuntur de creaturis*.

QUAESTIO I.

Ad evidentiā huius partis quaeruntur hic sex: 1.º utrum sit tantum unum primum principium; 2.º utrum ab illo principio res per creationem effluxerunt; 3.º utrum tantum ab ipso res per creationem prodierunt, an etiam ab aliquibus principiis secundis; 4.º si non per creationem, utrum alio quolibet modo unum possit esse causa alterius; 5.º utrum res ab aeterno creatae fuerunt; 6.º supposito quod non, quomodo dicitur Deus in principio caelum et terram creasse.

ARTICULUS PRIMUS.

Utrum sint plura prima principia. — (1 p., qu. 44, art. 1; et 1 cont. Gent., cap. 45; et de Pot., quest. 5, art. 6.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod sint plura prima principia. Quia, secundum Philosophum (2 Caeli et Mundi, text. 18), si unum contrarium fuerit in natura, et reliquum. Sed summum malum est contrarium summo bono, sicut et malum bono. Ergo cum sit quoddam summum bonum, quod est principium primum omnium bonorum, videtur quod sit et unum summum malum, quod est principium primum omnium malorum: et sic erunt duo prima principia.

2. Praeterea, omne quod fit, vel ipsum est primum principium, vel est ab aliquo principio, sicut in 2 Physic. (text. 50) dicitur. Sed aliquid malum fit in mundo. Si ergo ipsum non sit primum principium (quia hoc dato, haberetur propositum), oportet quod sit ab aliquo principio. Sed non a bono, quia bonum est destructivum mali, et non causa ejus, sicut nec calidum frigidum; et eadem ratione illius mali, si non sit primum principium, erit alterum malum principium primum: non est enim in principis vel causis procedere in infinitum, ut probatur 2 Metaph. (text. 5). Ergo videtur quod oportet devenire ad primum malum, quod sit principium omnis mali; et sic habetur propositum.

3. Si dicatur, quod malum non habet principium, sed accedit praeter intentionem alicujus principii agentis. Contra, omne quod accedit praeter intentionem agentis, est casuale, et in paucioribus. Sed malum invenitur ut in pluribus, ut in 2 Topic. (cap. 11) dicitur. Ergo videtur quod malum sit intentum, et habeat per se principium.

4. Praeterea, quae sunt ab uno principio, habent conformitatem ad invicem: quia principium imitatur principium. Sed in rebus reperitur magna contrarietas et diversitas. Ergo oportet eam in principio contraria reducere.

3. Praeterea, materia et agens nunquam inveniuntur in idem, ut in 2 Physic. (text. 70) dicitur: nec etiam agens et forma in idem numero. Sed res habent principia et formalia et materialia et activa; et in singulis est devenire ad unum primum, ut in 2 Metaph. (a text. 3 ad 15) probatur. Ergo oportet ponere multa prima principia.

Sed contra, omnem multitudinem praecedunt unitas: quia pluralitas ex unitate nascitur. Si ergo ponantur plura principia, oportet eis esse prius unum principium. Sed primo non est aliquid prius. Ergo impossibile est ponere plura prima principia.

Praeterea, quaecumque conveniunt in aliquo et in alio differunt, oportet esse composita. Sed si ponantur plura prima principia, oportet ea in aliquo convenire, ex quo habent rationem principii; et cum sint plura, in aliquo differre. Ergo oportet ea esse composita. Sed nullum compositum est primum. Ergo impossibile est esse plura prima principia.

Praeterea, si essent plura principia prima, aut essent similia, aut contraria. Si similia, aut utrumque per se sufficiens, et sic alterum superflueret; aut utrumque per se insufficiens, sed conjuncta sufficerent ad principiandum res; et sic non essent prima principia: tum quia indigerent conjungente quod esset prius eis: tum quia agerent per aliud additum essentiae, scilicet per conjunctionem ipsam; et nullum tale est principium primum. Si autem sunt contraria, omne autem contrarium destruit et impedit contrarium suum; ergo si sint aequalis potentiae, unum impedit alterum, adeo quod nullus sequetur effectus. Si vero alterum fuerit potentius, omnino destruet alterum. Ergo impossibile est esse plura prima principia.

Solutio. Respondeo dicendum, quod primum dicitur dupliciter: scilicet primum simpliciter, et primum in genere vel in ordine aliquo. Si secundo modo, sic secundum genera plura causarum sunt plura (1) prima principia, ut materiale primum quod est materia prima (2), et primum formale, quod est esse, et sic de aliis; et ulterius descendendo ad diversa rerum (3) genera, inveniuntur diversa prima principia in diversis etiam secundum idem genus causae; sicut in liquabilibus prima materia est aqua, et in aridis terra; et in animalibus semen, vel menstruum. Sed primum simpliciter impossibile est esse nisi unum: et hoc tripliciter patet: primo ex ipso ordine universi, cuius partes inveniuntur ad invicem ordinatae esse, quasi partes animalis in toto, quae sibi invicem deserviunt. Talis autem coordinatio plurium non est, nisi unum aliquid intendat. Ergo oportet esse unum summum bonum ultimum, quod ab omnibus est desideratum; et hoc est principium. Aliter apparet ex ipsa rerum natura. Invenitur enim in omnibus rebus natura entitatis, in quibusdam magis nobilis, et in quibusdam minus; ita tamen quod ipsarum rerum naturae non sunt hoc ipsum esse quod habent: alias esse esset (4) de intellectu cujuslibet quidditatis, quod falsum est, cum quidditas cujuslibet rei possit intelligi esse non intelligendo de ea an sit. Ergo oportet quod ab aliquo esse habeant, et oportet

(1) *Al. desunt plura.*

(2) *Al. omittitur prima.*

(3) *Al. desunt rerum.*

(4) *Al. desideratur esset.*

devenire ad aliquid ejus natura sit ipsum suum esse; alias in infinitum procederetur; et hoc est quod dat esse omnibus, nec potest esse nisi unum, cum natura entitatis sit unius rationis in omnibus secundum analogiam; unitas enim causati requirit unitatem in causa per se; et haec est via Avicennae (8 Metaph., quasi per totum). Tertia via est ex immaterialitate ipsius Dei: oportet enim causam moventem caelum esse virtutem non in materia, ut in 8 Physic. (text. 78, usque in fin.) probatur. In his autem quae sunt sine materia, non potest esse diversitas, nisi secundum quod natura unius est magis completa et in actu existens quam natura alterius. Ergo oportet quod illud quod venit ad perfectionem complementi et puritatem actus, sit unum tantum, a quo proficiatur omne illud quod potentiae admixtum est: quia actus praecedunt potentiam, et complementum diminutum; ut in 9 Metaph. (text. 15) probatur.

Circa hoc tamen tripliciter est erratum. Quidam enim, ut primi Naturales, non posuerunt nisi causam materiale: unde qui ex eis plura principia materialia posuit, plura principia simpliciter dixit prima. Quidam vero cum causa materiali posuerunt etiam causam agentem, et dixerunt duo contraria esse prima agentia; scilicet Empedocles (8 Physic., text. 2), ut amicitiam et iram; et hinc consonant opinio Pythagorae (1 Metaph., cap. 5), qui divisit omnia entia in duos ordines, et unum ordinem rediit in bonum, sicut in principium, et alterum in malum: et exinde pullulavit haeresis Manichaeorum, qui ponunt duos deos, unum creatorem bonorum, invisibilem, incorporealem, novi Testamenti; alium creatorem visibilium, corporalem, veteris Testamenti (ex August. lib. de mor. Eccl., cap. 10). Tertius error fuit eorum qui posuerunt agens et materiam, sed agens non esse principium materiae, quamvis sit unum tantum agens: et haec est opinio Anaxagorae et Platonis (in Phedone, Timaeo, et Parmenide clarior); nisi quod Plato superaddidit tertium principium, scilicet ideas (1) separatas a rebus, quas exemplaria dicebat; et nullam esse causam alterius; sed per haec tria causarum mundum, et res ex quibus mundus constat.

Ad primum ergo dicendum, quod summum malum non contrariatur summo bono secundum rem, sed solum secundum vocem, propter duo. Primo, quia summum malum esse non potest: nihil enim est adeo malum in quo non sit aliquid boni, ad minus esse; et ideo dicit Philosophus (in 4 Ethic., cap. 15), quod si esset adeo perfectum malum quod proveniret ex corruptione omnium circumstantiarum, nec seipsum sustinere posset. Secundo, quia illi bono quod nullo modo potest auferri vel minui, nihil opponitur privative vel contrarie: unde nec ipsum particulare malum opponitur summo bono directe, sed particulari bono, quod per ipsum privatur. Et dico aliquid directe opponi alteri, quando opponitur ei secundum quod huiusmodi; sicut nigredo manus opponitur albedini manus directe; sed indirecte opponitur etiam albedini parietis, non in quantum est nigredo vel albedo huius, sed in quantum est albedo simpliciter: per quem modum cuilibet bono quodlibet malum opponitur, non secundum propriam

rationem huius vel illius, sed secundum communem rationem boni et mali: et sic si malum summo bono opponatur, hoc erit indirecte: quia non opponitur ei in quantum est tale bonum, sed in quantum bonum.

Ad secundum dicendum, quod malum non habet causam nisi per accidens dupliciter. Primo modo scilicet, secundum quod agens per accidens dicitur respectu ejus quod accedit praeter intentionem agentis, quia omne agens agit propter finem, et intendit bonum quod est finis, et nulla privatio est intenta, sed sequitur ex forma inducta cui adjungitur: ignis enim non intendit a materia privare formam aeris, sed inducere formam propriam; sed inducendo formam propriam, privat formam aeris; similiter peccator intendit dulcedinem, quae est bonum alicujus partis ejus, scilicet concupiscentis, et non intendit privationem gratiae. Secundo, sicut dicitur agens per accidens, removens prohibens: prohibens enim privationem est forma vel res aliqua. Unde qui removet illam rem, dicitur causare privationem; sicut qui extinguit candulam vel exportat ex domo, dicitur causare tenebras. Quod ergo dicitur, quod omne quod est, vel est principium vel a principio, intelligendum est de illis quae sunt aliquid in re; sed malum est privatio quaedam, et non nominat naturam aliquam positive.

Ad tertium dicendum, quod si loquamur de malo naturae, malum potest considerari vel respectu totius naturae, vel respectu alicujus particularis agentis in natura. Si respectu totius naturae, sic constat quod malum est valde in paucioribus, quia non potest esse nisi in generabilibus et corruptibilibus, quorum congregatio est parvae quantitatis respectu totius caeli, in quo nullum malum accedit. Si autem consideretur respectu alicujus particularis agentis in natura, constat quod actio ejus semper est secundum debitum naturae suae, nisi aliquando impediatur, et hoc est raro; et ex tali impedimento accedit malum in natura ejus, sicut apparet in partibus monstruosis. Si autem loquamur de malo culpae, quod invenitur in eo quod non determinatur ad unam actionem, sicut omnia quae agunt ex libertate voluntatis; aut hoc est plurimum naturarum, aut unius tantum. Si est unius naturae, sicut in Angelis, sic constat quod in pluribus est consecuta operatio recta secundum convenientiam naturae ipsorum, et peccatum ipsorum fuit ut in paucioribus. Si autem est plurimum naturarum, sicut est homo, qui est compositus ex natura intellectuali et sensitiva, potest considerari dupliciter. Vel secundum totam naturam speciei; et sic oportet quod in pluribus actio ejus procedat secundum illam naturam cuius actio est multiplicior, et circa bona magis manifesta nobis; et quia naturae sensitivae actio est circa delectabilia sensus, quae magis multipliciantur quam delectabilia rationis, quod est etiam magis occultum nobis, qui cognitionem a sensu accipimus; ideo plures sequuntur operationes illas; et ex hoc contingit malum ipsi homini, non in quantum est homo; quia non est homo secundum quod habet sensum, sed secundum quod habet rationem. Vel potest considerari aliquid individuum illius speciei; et sic contingit quod aliquis per voluntatem determinatur ad sequendum operationes ipsius rationis per habitum virtutis; et tunc ut in pluribus bene operatur, et deficit ut in paucioribus: sed quando

(1) *Al. sortes.*

adhaeret alteri naturae, efficitur quasi alius, ut dicitur in 9 Ethic. (cap. 4): unde tunc est iudicium de ipso sicut de aliis animalibus, in quibus est natura sensitiva tantum: quia in pluribus operabitur bonum sibi quantum ad id quod factus est, ut leo per crudelitatem, vel canis per iram, sus per luxuriam, et sic de aliis, ut dicit Boetius (in lib. 4 de Consolat., prosa 5). Unde constat quod malum est in paucioribus, sive comparatur ad principium totius naturae, sive ad aliquod agens particulare.

Ad quartum dicendum, quod res habent contrarietatem ad invicem quantum ad proximos effectus, sed tamen concordant etiam contraria in ultimo fine ad quem ordinantur secundum harmoniam quam constituunt, sicut patet etiam in mixto quod componitur etiam ex contrariis; et ex hoc sequitur quod agentia proxima sunt contraria, licet agens primum sit unum: quia iudicium de agente et fine est idem, cum haec duae causae in idem incident.

Ad quintum dicendum, quod quamvis Deus nullo modo sit materia, nihilominus tamen ipsum esse, quod materia habet imperfectum, prout dicitur ens in potentia, habet a Deo, et reducitur in ipsam sicut in principium. Similiter et forma, quae pars est rei, est similitudo agentis primi flens ab ipso. Unde omnes formae reducuntur in primum agens sicut in principium exemplare. Et sic patet quod est unum primum (1) principium simpliciter, quod est primum agens, et exemplar, et finis ultimus.

ARTICULUS II.

Utrum aliquid possit exire ab eo per creationem.
— (1 p., quaest. 46, art. 2; et 2 contra Gent., cap. 13.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod per creationem nihil a Deo possit exire in esse. Omne enim quod fit possibile erat prius fieri: quia si non possibile erat (2) fieri, et necesse non fieri ab aequipollenti, et ita factum non esset. Sed quidquid est possibile fieri vel moveri, est possibile per potentiam passivam; quae, cum non sit ens per se existens, oportet quod sit in aliquo ente, quod est in potentia ad aliquid (3). Sed nihil est ens in potentia ad aliquid, quin etiam ad aliquid sit in actu. Ergo omne quod fit, fit ex aliquo ente in actu praesistente. Sed nullum tale creatur: quia creare est ex nihilo aliquid facere, ut in littera dicitur. Ergo nihil a Deo potest creari.

2. Praeterea, in omni mutatione est aliquid ex quo est mutatio per se: quia omnis mutatio est inter duos terminos. Sed illud ex quo per se fit aliquid, oportet remanere in eo quod fit vel secundum totum, si fit ex eo sicut ex materia, ut cultellus ex ferro; vel secundum aliquid ejus, sicut secundum materiam, ut si dicitur totum fieri ex toto, ut caro fit ex cibo: ex albedine enim non dicitur fieri nigredo nisi per accidens, id est post albedinem, sicut etiam ex nocte dicitur fieri dies. Si ergo dicitur ens fieri ex non ente, oportet quod

(1) Al. deest primum.

(2) Al. quia si non, impossibile erat etc.

(3) Al. deest ad aliquid.

non ens, vel aliqua pars ejus, cum tamen partem non habeat, maneat in ente, et quod sit simul ens et non ens, quod est impossibile. Ergo omne quod fit, fit ex ente aliquo: ergo videtur quod impossibile est aliquid a Deo creari.

3. Praeterea, nullum permanens simul fit et factum est: quia dum fit, non est; et dum factum est, non autem simul est et non est. Si ergo aliqua res permanens fiat a Deo, oportet quod fieri sit ante suum esse. Sed factio, cum sit accidens, non potest esse sine subiecto. Ergo oportet quod omne quod fit, fiat ex aliquo in quo sit factio sicut in subiecto. Sed nullum tale creatur. Ergo nihil per creationem fieri potest.

4. Praeterea, si creatio est aliquid, cum non sit substantia, oportet quod sit accidens. Omne autem accidens est in aliquo subiecto, non autem potest esse in ipso creato sicut in subiecto: quia hoc est terminus ejus: sic enim creatum creatione esset prius, in quantum est subiectum ejus, et posterius, in quantum est terminus. Ergo oportet quod sit in aliqua materia, ex qua creatum fiat; et hoc est contra rationem creationis. Ergo creatio nihil est.

5. Praeterea, si creatio aliquid est, aut est creator, vel creatura. Sed non creator; quia sic esset ab aeterno, et ita creaturae ab aeterno. Ergo est creatura. Sed omnis creatura aliqua creatione creatur, et sic creationis est creatio in infinitum; quod est impossibile, ut patet ex 3 Physic. (text. 10), ubi dicitur quod actionis non est actio in infinitum. Ergo impossibile est creationem esse.

Sed contra est quod dicitur Genesis 1: *In principio creavit Deus caelum et terram.*

Praeterea, omne agens agit secundum id quod est in actu. Sed quod est secundum aliquid sui in actu, et secundum aliquid in potentia, efficit rem secundum aliquid sui, scilicet inducendo formam in materiam. Ergo cum primum ens, scilicet Deus, sit actus sine permixtione potentiae, videtur quod totam rem efficere possit, secundum totam substantiam ejus. Hoc autem est creare. Ergo videtur quod Deus creare possit.

Solutio. Respondeo quod creationem esse, non tantum fides tenet, sed etiam ratio demonstrat. Constat enim quod omne quod est in aliquo genere imperfectum, oritur ab eo in quo primo et perfecte reperitur natura generis: sicut patet de calore in rebus calidis ab igne. Cum autem quaelibet res, et quidquid est in re, aliquo modo esse participet, et admixtum sit imperfectioni, oportet quod omnis res, secundum totum id quod in ea est, a primo et perfecto ente oriatur. Hoc autem creare dicimus, scilicet producere rem in esse secundum totam suam substantiam. Unde necessarium est a primo principio omnia per creationem procedere.

Sciendum est autem, quod ad rationem creationis pertinet duo. Primum est ut nihil praesupponat in re quae creari dicitur; unde in hoc ab aliis mutationibus differt, quia generatio praesupponit materiam quae non generatur, sed per generationem in completum in actum formae transmutata; in reliquis vero mutationibus praesupponitur subiectum, quod est ens completum; unde causalitas generantis vel alterantis non sic se extendit ad omne illud quod in re invenitur; sed ad formam, quae de potentia in actum educitur: sed causalitas

creantis se extendit ad omne id quod est in re; et ideo creatio ex nihilo dicitur esse, quia nihil est quod creationi praesexistat, quasi non creatum. Secundum est, ut in re quae creari dicitur, prius sit non esse quam esse: non quidem prioritate temporis vel durationis, ut prius non fuerit et postmodum sit; sed prioritate naturae, ita quod res creata si sibi relinquatur, consequatur non esse, cum esse non habeat nisi ex influentia causae superioris. Prius enim unicuique inest naturaliter quod non ex alio habet, quam quod ab alio habet: et ex hoc differt creatio a generatione aeterna: sic enim non potest dici quod Filius Dei si sibi relinquatur, non habeat esse, cum recipiat a Patre illud idem esse quod est Patris, quod est esse absolutum, non dependens ab alio. Et secundum ista duo creatio dupliciter dicitur esse ex nihilo. Tum ita quod negatio neget ordinem creationis importatae (1) per hanc praepositionem *ex*, ad aliquid praesistens, ut dicitur esse ex nihilo, quia non ex alio praesistens; et hoc quantum ad primum. Tum ita quod remaneat ordo creationis ad nihil praesistens, ut affirmatus; ut dicitur creatio esse ex nihilo, quia res creata naturaliter prius habet non esse quam esse; et si haec duo sufficiant ad rationem creationis, sic creatio potest demonstrari, et sic philosophi creationem posuerunt. Si autem accipiatur tertium oportere ad rationem creationis, ut scilicet etiam duratione res creata prius non esse quam esse habeat, ut dicatur esse ex nihilo, quia est tempore post nihil, sic creatio demonstrari non potest, nec a philosophis conceditur; sed per fidem supponitur.

Ad primum ergo dicendum, quod secundum Avicennam (1 Sull. cap. 10, et 6 Metaph., cap. 1), duplex est agens: quoddam naturale quod est agens per motum, et quoddam divinum quod est dans esse, ut dicitur est. Et similiter oportet accipere duplex actum vel factum: quoddam per motum agentis naturalis; et omne tale fieri oportet quod praecedat tempore potentia non tantum (2) activa, sed etiam passiva: quia motus est actus existens in potentia. Quoddam vero est factum, in quantum recipit esse ab agente divino sine motu: et si istud factum sit novum, oportet quod praecedat esse ejus natura et duratione potentia activa et non passiva: et ab activa potentia tale factum dicitur possibile fieri. Si autem non sit novum, tunc potentia activa non praecedit duratione, sed natura.

Ad secundum dicendum, quod creatio non est factio quae sit mutatio proprie loquendo; sed est quaedam acceptio esse. Unde non oportet quod habeat ordinem essentialem nisi ad dantem esse; et sic non est ex non esse, nisi in quantum est post non esse, sicut nox ex die.

Ad tertium dicendum, quod nulla res permanens potest simul fieri et facta esse, si fieri proprie sumatur; sed quaedam sunt quae significant ipsum factum per modum fieri, sicut cum dicitur motus terminari: simul enim terminatur et terminatum est, et similiter simul illuminatur et illuminatum est, eo quod illuminatio est terminus motus, ut in 4 Physic. Commentator dicit; et similiter etiam forma substantialis simul recipitur et

(1) Al. creatoris importare.

(2) Al. tamen.

recepta est; et similiter aliquid simul creatur et creatum est.

Et si objiciatur, quod ante omne factum esse, est omne fieri proprie acceptum; dico, quod verum est in omnibus quae fiunt per motum, sicut generatio sequitur motum alterationis, et illuminatio motum localem; non autem sic est in creatione, ut dictum est.

Ad quartum dicendum, quod creatio potest sumi active et passive. Si sumatur active, cum creatio significet operationem divinam, quae est essentia ejus cum relatione quadam; sic creatio est substantia divina. Si autem sumatur passive, sic est quoddam accidens in creatura, et sic significat quandam rem, non quae sit in praedicamento passionis, proprie loquendo, sed quae est in genere relationis, et est quaedam habitudo habentis esse ab alio consequens operationem divinam: et sic non est inconveniens quod sit in ipso creato quod educitur per creationem, sicut in subiecto; sicut filio in Petro, in quantum recipit naturam humanam a patre suo, non quae sit prior ipso Petro; sed sequitur actionem et motum, quae sunt priora. Habitudo autem creationis non sequitur motum, sed actionem divinam tantum, quae est prior quam creatura.

Ad quintum dicendum, quod, ut prius dictum est, in 1, dist. 50, art. 3, quando creatura refertur ad Creatorem, relatio realiter fundatur in creatura, et in Deo secundum rationem tantum: unde ipsa relatio importata in nomine creationis non ponit aliquid in Creatore, sed in creato tantum. Non tamen oportet quod alia creatione creatur: quia illud quod est relatio per essentiam, non refertur ad aliud alia relatione media, ut etiam in 1 dictum est, dist. 26, art. 5, nisi secundum rationem; et hujusmodi relationes, quae secundum rationem tantum sunt, non est impossibile in infinitum multiplicari.

ARTICULUS III.

Utrum creare conveniat aliis quam Deo. — (1 p., quaest. 43, art. 3; et de Pot., quaest. 5, art. 4; et 2 contra Gent., cap. 20; et inf. 4, dist. 3, quaest. 1, art. 5, quaestioe. 2.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod creare etiam conveniat aliis quam Deo. Omne enim quod non producit in esse per generationem, si de novo fiat, creatur. Sed anima rationalis non exit in esse per generationem. Ergo a quocumque fit, creatur. Sed anima rationalis exit in esse virtute intelligentiarum; unde Plato inducit Deum secundis diis dicentem: *Fenus quod credidistis (1) ad vos recipite*; et loquitur de anima rationali. Et similiter in libro de Causis (propos. 5) dicitur, quod creata est anima mediante intelligentia. Ergo videtur quod Angeli vel intelligentiae, creare possint.

2. Praeterea, eujuscumque dignitatis creatura est capax, haec ab eo sibi communicatur qui summe liberalis est. Sed potentia creandi communicabilis est creaturae, ut infra, in 4, dist. 3, Magister dicit. Ergo videtur quod alicui creaturae sit communicatum quod creat.

(1) Al. condidistis.

5. Praeterea, quanto aliquid magis resistit agenti, difficilius est ab eo aliquid fieri. Sed contrarium est magis resistens quam non ens simpliciter. Ergo difficilius est aliquid fieri ex contrario, quam ex non ente. Sed agens naturale facit contrarium ex contrario. Ergo videtur quod etiam ex non ente simpliciter aliquid facere possit, et sic potest creare.

4. Praeterea, secundum quod res exeunt a Deo, ita etiam ordinantur in ipsum. Sed secundum Dionysium in pluribus locis (praesertim de cael. Hier. cap. 4), lex Divinitatis est ut nunquam ultima reducantur in finem nisi per media. Ergo videtur quod etiam ultima entium non immediate a Deo creentur, sed a causis mediis.

3. Praeterea, in causatum causae secundae nunquam agit causa prima, nisi secundum quod agit in ipsa causa secunda agente. Sed Deus, qui est causa prima omnium rerum, eujuslibet rei creator est. Ergo et quaelibet causa secunda, in qua Deus operando creat, crearetur dici debet; et sic creare non tantum Deo convenit.

Sed contra, Damascenus (lib. 2 de orth. Fid., cap. 5, in fine) anathematizat omnes qui dicunt Angelos aliquid creare: de quibus tamen magis videtur quam de aliis. Ergo videtur quod creare solius Dei sit.

Praeterea, ens et non ens simpliciter in infinitum distant. Sed movere per distantiam infinitam est potentiae infinitae, qualis est sola divina potentia. Ergo solius ejus creare est.

Solutio. Respondeo dicendum, quod circa hoc est triplex opinio.

Quidam enim philosophi posuerunt (1) quod a prima causa immediate est unum primum causatum, a quo postmodum sunt alia, et sic deinceps; unde posuerunt, unde intelligentiam causari mediante alia, et animam mediante intelligentia, et corporalem naturam mediante spirituali: quod pro haeresi condemnatur: quia haec opinio honorem qui Deo debetur, creaturae attribuit; unde propinqua est ad trahendum in idolatriam.

Unde alii dixerunt, quod creatio nulli creaturae convenit, nec etiam communicabilis est; sicut nec esse infinitae potentiae, quam exigit creationis opus.

Alii dixerunt creationem nulli creaturae communicatam esse, communicari tamen potuisse: quod Magister asserit, in 4 lib., dist. 5, in fine.

Utraque autem harum ultimarum opinionum videtur mihi secundum aliquid vera esse. Cum enim de ratione creationis sit ut non praexistat aliquid sibi, ad minus secundum naturae ordinem, hoc potest accipi vel ex parte creantis, vel ex parte creati. Si ex parte creantis, sic dicitur illa actio esse creatio quae non firmatur super actione alicujus causae praecedentis; et sic est actio tantum causae primae: quia omnis actio secundae causae firmatur super actione causae primae. Unde sicut non potest communicari alicui creaturae quod sit causa prima; ita non potest communicari sibi quod sit creans. Si autem sumatur ex parte creati, sic illius proprie est creatio cui non praexistat aliquid in re, et hoc est esse. Unde dicitur in lib. de Causis (prop. 4), quod prima rerum creaturarum est esse; et alibi in eodem lib. (prop. 1) dicitur, quod esse est

per creationem, et aliae perfectiones superadditae per informationem, et in compositis praecipue illud esse quod est primae partis, scilicet materiae; et ex parte ista accipiendo creationem, potuit communicari creaturae, ut per virtutem causae primae operantis in ipsa, aliquid esse simplex, vel materia produceretur: et hoc modo philosophi posuerunt intelligentias creare, quamvis sit haereticum.

Ad primum ergo dicendum, quod in hoc auctoritates philosophorum non sunt recipiendae: quia in hoc erraverunt. Possent tamen exponi hoc modo omnes illae auctoritates, ut dicerentur creare animas, in quantum per motum orbium disponuntur corpora ad animae receptionem; sed hoc non est de intentione eorum.

Ad secundum dicendum, quod quidquid est communicabile creaturae, de hoc quod est pertinens ad perfectionem naturae ejus, communicatur sibi; non autem est verum de perfectionibus secundis; sicut non omnis homo qui receptibilis est regiae dignitatis, a Deo factus est Rex; et sic etiam est de auctoritate creandi, secundum illos qui dicunt, quod creatio potuit creaturae communicari.

Ad tertium dicendum, quod resistens contrarium non facit difficultatem in agendo, nisi in quantum elongat potentiam ab actu: quia unum contrarium quanto est magis intensum, tanto potentia est magis remota ab actu (1); et ideo quod aliquid fiat ex non ente, simpliciter est majoris virtutis quam quod fiat ex contrario: quia in non ente simpliciter nulla potentia remanet.

Ad quartum dicendum, quod quamvis ad ultimum finem reducantur ultima per media; nunquam tamen influentia ultimi finis alicui mediorum communicatur, ita scilicet ut sit ultimum desideratum; et sic etiam nunquam influentia primi agentis, quae est creatio, alicui secundorum principiorum communicari potest.

Ad quintum dicendum, quod agens proximum, ut generans, non operatur in hac re generata, nisi educendo de potentia materiae formam (2). Sed operatio causae primae est etiam in creando ipsam materiam: et ideo agens naturale proximum est tantum generans hanc rem; sed agens primum et divinum est creans; et ex hoc patet quod sicut operatio artis fundatur super operationem naturae, in quantum natura praeparat arti materiam; ita et operatio naturae fundatur supra creationem, in quantum ministrat naturae materiam.

ARTICULUS IV.

Utrum aliquid aliud a Deo efficiat alquam rem.
(1 p., qu. 105, art. 6.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod nihil aliud efficiat alquam rem nisi Deus. Agens enim quod agit sine medio, est perfectius quam illud quod medio indiget in sua actione. Sed Deus est agens perfectissimum. Ergo videtur quod omnia nullo mediante producat.

2. Praeterea, inter alias creaturas Angeli sunt nobiliores. Sed efficientia rerum non attribuitur Angelis; unus enim Angelus non est causa alterius,

nec est iterum causa corporalis creaturae. Ergo videtur quod multo minus aliae creaturae sint causae quorundam.

3. Praeterea, idem specie non producitur a diversis agentibus secundum speciem. Sed prima individua omnium specierum immediate a Deo creata sunt, supposito quod mundus non fuerit semper. Ergo videtur quod nihil possit producere aliquid simile sibi secundum speciem.

4. Praeterea, illud quod non est ex aliqua materia, non potest fieri nisi per creationem. Sed formae et accidentia non habent materiam partem sui; vel esset in infinitum abire. Ergo non possunt fieri nisi per creationem. Inde sic. Omnis causa efficiens alicujus rei dat sibi formam, vel substantialem, vel accidentalem. Sed hujusmodi non producentur nisi per creationem. Ergo nihil potest esse causa efficiens alicujus rei nisi creator, qui tantum Deus est, ut dictum est.

5. Praeterea, causa efficiens nunquam est deficientior quam effectus. Sed agentia naturalia non agunt nisi per qualitates activas, quae sunt accidentia: quod probatur ex hoc quod non est possibile aliquid esse formam substantialem in uno, et accidentalem in altero: unde calor, qui est accidens hominis, non potest esse forma substantialis ignis; et sic de aliis. Ergo nullam agens naturae producit alquam formam substantialem; et sic idem quod prius.

Contra, secundum Damascenum (1 de orth. Fid., cap. 5), eujuslibet rei est propria operatio. Sed omnis res quae habet propriam operationem activam, sua operatione est causa alicujus. Ergo videtur quod ignis calefaciendū sit causa caloris, et sic de aliis.

Praeterea, si Deus immediate causaret omnia, una res non dependeret ab alia, sicut causatum a causa; et sic res non magis fieret ab uno quam ab alio. Sed videmus ad sensum quod non fit quodlibet ex quolibet, sed ex semine hominis semper generatur homo. Ergo semen patris est causa effectiva filii.

Solutio. Respondeo dicendum, quod circa hanc questionem sunt tres positiones. Quarum una est, quod Deus immediate operetur omnia, ita quod nihil aliud est causa alicujus rei; adeo quod dicitur quod ignis non calefacit, sed Deus; nec manus movetur, sed Deus causat ejus motum, et sic de aliis. Sed haec positio stulta est: quia ordinem tollit universi, et propriam operationem a rebus, et destruit iudicium sensus. Secunda positio est quorundam philosophorum (1), qui ut proprias operationes rerum sustineant, Deum immediate omnia creare negant; sed dicunt, quod immediate est causa primi creati, et illud est causa alterius, et sic deinceps. Sed haec opinio erronea est: quia secundum fidem non ponimus Angelos creatores, sed solum Deum creatorem omnium visibilium et invisibilium. Tertia positio est, quod Deus immediate omnia operatur, et quod res singulae proprias

(1) Quales illi nimirum qui jam supra indicati sunt, et praeter illos quoque Alpharabius, ac alii deinceps, non philosophi tantum, sed haeretici, puta Seleuciani vel Hermiani, a Seleuco et ab Herania suis auctoribus, eo nomine nuncupati, qui materiam elementorum a Deo factam negant, nec animam Deo tribuunt creatori, sed creatores animarum esse Angelos volunt de igne et spiritu, sicut loquitur Augustinus haer. 39 (Ec. ed. P. Nicolai).

operationes habent, per quas causae proximae rerum sunt, non tamen omnium, sed quorundam: quia enim, ut dictum est, secundum fidem non ponitur creatura aliqua aliam in esse producere per creationem, nec virtute propria nec aliena; ideo omnium illorum quae per creationem in esse exeunt, solus Deus immediate causa est. Hujusmodi autem sunt quae per motum in esse exire non possunt, nec per generationem. Primo propter simplicitatem essentiae suae, in qua subsistunt: quia omne quod generatur, oportet esse compositum ex materia et forma; unde nec Angeli nec animae rationales possunt generari, sed solum creari; secus autem de aliis formis, quae etiam si sint simplices, non tamen habent esse absolutum, cum non sint subsistentes; unde exitus in esse non debetur eis, sed composito habenti talem formam, quod per se generari dicitur, quasi per se esse habens. Formae vero praedictae non dicuntur generari nisi per accidens; et eadem ratione materia prima, quae generationi substat, propter sui simplicitatem non generatur, sed creatur. Secundo, propter elongationem a contrarietate, ut corpora caelestia: omne enim quod generatur, generatur ex contrario. Tertio, propter necessitatem generantis similis in specie generato: propter quod prima hypostases immediate a Deo creatae sunt: ut primus homo, primus leo, et sic de aliis: non enim homo generari potest nisi ab homine. Alter autem est de illis rebus ad quarum generationem non requiritur agens simile in specie, sed sufficit virtus caelestis cum qualitatibus activis et passivis, ut quae ex putrefactione generantur. Aliorum vero quae per motum et generationem producentur, creatura causa esse potest, vel ita quod habeat causalitatem supra totam speciem, sicut sol est causa in generatione hominis vel leonis; vel ita quod habeat causalitatem ad unum individuum speciei tantum, sicut homo generat hominem, et ignis ignem. Horum tamen causa etiam Deus est, magis intime in eis operans quam aliae causae moventes: quia ipse est dans esse rebus. Causae autem aliae sunt quasi determinantes illud esse. Nullius enim rei totum esse ab aliqua creatura principium sumit, cum materia a Deo solum sit; esse autem est magis intimum culibet rei quam ea per quae esse determinatur; unde et remanet, illis remotis, ut in libro de Causis (prop. 1) dicitur. Unde operatio Creatoris magis pertingit ad intima rei quam operatio causarum secundarum: et ideo hoc quod creatum est causa alii creaturae, non excludit quin Deus immediate in rebus omnibus operetur, in quantum virtus sua est sicut medium conjungens (1) virtutem eujuslibet causae secundae cum suo effectu: non enim virtus alicujus creaturae posset in suum effectum, nisi per virtutem Creatoris, a quo est omnis virtus, et virtutis conservatio, et ordo ad effectum; quia, ut in libro de Causis (ibid.) dicitur, causalitas causae secundae firmatur per causalitatem causae primae.

Ad primum ergo dicendum, quod non est ex indigentia Dei quod causis aliis indiget ad creandum, sed ex bonitate ipsius, qui etiam dignitatem causandi aliis conferre voluit.

Ad secundum dicendum, quod si ponamus secundum quorundam opinionem Angelos deservire Deo

(1) Al. contingens.

(1) Ad marginem edit. Venetae apud Nicolinum: Plato in Timaeo, Avicenna 9 Metaph., cap. 4, auctor libri de Causis prop. 3, 9 et 16 cui consonat editio Nicolai.

(1) Al. ab altero.

(2) Al. materiae ad formam: item formam materiae.

in motibus orbium, constat quod Angeli causa erunt generationis et corruptionis per motum orbium: et ista causalitas in omnes retorquetur, quamvis non omnes circa hoc ministerium occupentur: quia secundum Dionysium (de cael. Hier., cap. 5), superiores Angeli inferiores illuminant de ministeriis per eos exequendis. Si autem hoc non supponitur, potest dici quod ex hoc quod Angeli sunt nobiliores, non sequitur quod habeant hanc dignitatem, quae est causare generationem et corruptionem in rebus; sed aliam multo digniorem, quae consistit in Dei cognitione.

Ad tertium dicendum, quod non potest idem effectus secundum speciem esse a diversis agentibus immediatis, habentibus operationes determinatas ad determinatos effectus, sicut ab arte et natura. Sed Deus non habet operationem determinatam ad aliquem effectum; immo una sola operatione potest omnes effectus quos vult producere. Unde eundem effectum specie quem natura producit, Deus potest sine natura operante facere.

Ad quartum dicendum, quod circa exitum rerum in esse per generationem fuit triplex opinio. Prima fuit ponentium latitudinem, scilicet Anaxagorae (1 Phys., text. 52 et 53), qui ponebat omnia in omnibus, et generationem fieri per abstractionem; et sic non ponebat veram generationem, quae est per hoc quod nova forma substantialis acquiritur materiae: et in hunc defectum incidit omnis opinio antiquorum, qui non ponebant veram generationem, sed generationem esse vel per congregationem et segregationem, vel per alterationem tantum; et hoc contingebat eis, quia non ponebant causam formalem, sed vel materialem tantum, vel cum haec etiam agentem. Alia opinio huius contraria fuit Platonis (in Phaedro, et alibi, ut sup.) qui posuit, formas separatas, quas vocavit ideas, esse induentis formas in materiis: et quasi ad hanc opinionem reducitur opinio Avicennae (de fluxu Entis, cap. 4), qui dicit quod omnes formae sunt ab intelligentia, et agens naturale non est nisi praeparans materiam ad receptionem formae; et ista opinio procedit ex hoc quod vult unumquodque generari ex suo simili, quod frequenter non invenitur in rebus naturalibus; sicut in his quae per putrefactionem fiunt; et etiam quia ponebat fieri per se terminari ad formam; et hoc non potest esse, quia per se fieri terminatur ad hoc quod habet esse, quod est terminus factionis; et hoc est tantum compositum, non forma neque materia; unde forma, non nisi per accidens generatur. Tertia est Aristotelis (7 Metaph., text. 29, et 12, text. 12), media inter has, scilicet quod omnes formae sunt in potentia in materia prima, non autem actu sicut ponentes latitudines dixerunt: et agens naturale agit non formam, sed compositum, reducendo materiam de potentia in actum; et hoc agens naturale in sua actione est quasi instrumentum ipsius Dei agentis, qui etiam materiam condidit, et formae potentiam dedit. Unde non oportet, hanc opinionem sustinendo, quod generans erret formam, vel quod faciat aliquid ex nihilo: quia non facit formam, sed compositum.

Ad quintum dicendum, quod sicut calor naturalis agit in virtute animae ut instrumentum ejus, ut in 2 de Anima (text. 1) dicitur; propter quod non tantum calefacit, sed agit ad generationem carnis animatae: ita qualitas activa agit in virtute formae substantialis; et ideo per illam actionem

non tantum inducitur materia in actum formae accidentalis, sed etiam in actum formae substantialis.

ARTICULUS V.

Utrum mundus sit aeternus. — (1 p., qu. 46, art. 1; de Pot., qu. 5, art. 17; quod. 5, art. 51, et 12, art. 8; et 2 cont. Gent., cap. 51, et seq.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod mundus sit aeternus: et ad hoc possunt adduci rationes sumptae ex quatuor, scilicet ex substantia caeli, ex tempore, ex motu, et ex agente vel movente. Ex substantia caeli sic. Omne quod est ingenitum et incorruptibile, semper fuit et semper erit. Sed materia prima est ingenita et incorruptibilis; quia omne quod generatur, generatur ex subiecto, et quod corrumpitur, corrumpitur in subiectum; materiae autem primae non est aliquid subiectum. Ergo materia prima semper fuit et semper erit. Sed materia nunquam denudatur a forma. Ergo materia ab aeterno fuit perfecta formis suis, quibus species constituuntur; ergo universum ab aeterno fuit, cujus istae species sunt partes. Et haec est ratio Aristotelis in 1 Physic. (text. 82).

2. Praeterea, quod non habet contrarium, non est corruptibile nec generabile; quia generatio est ex contrario, et corruptio in contrarium. Sed caelum non habet contrarium, cum motui ejus nihil contrarietur. Ergo caelum non est generabile nec corruptibile: ergo semper fuit et semper erit. Et haec est ratio Philosophi in 1 Caeli et Mundi (text. 20).

3. Praeterea, secundum positionem fidei, substantia mundi ponitur incorruptibilis. Sed omne incorruptibile est ingenitum. Ergo mundus est ingenitus: ergo fuit semper. Probatio mediae. Omne quod est incorruptibile, habet virtutem quod sit semper. Sed illud quod habet virtutem quod sit semper, non invenitur quandoque ens et quandoque non ens; quia sequeretur quod simul esset ens et non ens: toto enim tempore aliquid est ens ad quod virtus sua essendi determinatur; unde si habet virtutem ut sit in omni tempore, in omni tempore est: et ita, si ponatur aliquando non esse, sequitur quod simul sit et non sit. Ergo nullum incorruptibile est quandoque ens et quandoque non ens. Sed omne generabile est huiusmodi. Ergo etc. Et haec est ratio Philosophi in 1 de Cael. et Mund. (text. 120 et 121).

4. Praeterea, omne quod alicubi est ubi prius nihil erat, est in eo quod prius fuit vacuum: quia vacuum est in quo potest esse corpus, cum nihil sit ibi. Sed si est mundus factus ex nihilo; ubi nunc est mundus, prius nihil erat. Ergo ante mundum fuit vacuum. Sed vacuum esse est impossibile, ut probatur in 4 Physic. (a text. 64, usque ad 86, inclusive), et ut multa experimenta sensitiva demonstrant in multis ingenis quae per hoc fiunt quod natura non patitur vacuum. Ergo impossibile est mundum ieiuisse. Et haec ratio est Commentatoris in 5 Cael. et Mund. (text. 29).

5. Idem potest argui ex parte temporis sic. Omne quod est semper in principio et fine sui, semper fuit et semper erit: quia post principium est aliquid, et ante finem. Sed tempus semper est in eo quod est principium temporis et finis; quia nihil est temporis nisi nunc, cujus definitio est quod sit

fins praeteriti, et principium futuri. Ergo videtur quod semper fuit tempus, et semper erit; et ita motus, et mobile, et totus mundus. Et haec est ratio Philosophi in 8 Physic. (text. 10 et 11).

6. Praeterea, omne id quod nunquam potest demonstrari ut stans, sed semper ut fluens, habet aliquid ante se a quo fluit. Sed nunc non potest demonstrari ut stans, sicut punctus, sed semper ut fluens; quia ratio tota temporis est in fluxu et successione. Ergo oportet ante quodlibet nunc ponere aliquid nunc: ergo impossibile est imaginari tempus habuisse primum nunc: ergo tempus semper fuit, et ita ut prius. Et haec est ratio Commentatoris ibidem (text. com. 12).

7. Praeterea, creator mundi aut praecedit mundum tantum natura, aut etiam duratione. Si natura tantum, sicut causa effectum; ergo quocumque fuit creator, fuit creatura: et ita mundus ab aeterno. Si autem duratione: prius autem et posterius in duratione causat rationem temporis: ergo ante totum mundum fuit tempus: et hoc est impossibile; quia tempus est accidens motus, nec est sine motu. Ergo impossibile est mundum non semper fuisse. Et haec est ratio Avicennae in sua Metaph. (lib. 9, cap. 1).

8. Idem potest ostendi ex parte motus. Impossibile enim est novam relationem esse inter aliqua nisi aliqua mutatione facta circa alterum eorum; sicut patet in qualitate; non enim aliqua fiunt de novo aqualia, nisi altero extremorum augmentato vel diminuto. Sed omnis motus importat relationem moventis ad motum, quae relative opponuntur. Ergo impossibile est motum esse novum, nisi praecedat aliqua mutatio vel in movente vel in moto: sicut quod unum approximetur ad alterum, vel aliquid aliud huiusmodi. Ergo ante omnem motum est motus; et sic motus est ab aeterno, et mobile, et mundus. Et haec est ratio Philosophi, in 8 Physic. (text. 9).

9. Praeterea, omne illud cuius motus quandoque est et quandoque quiescit, reducitur ad aliquem motum continuum, qui semper est: quia huius successio, quae est ex vicissitudine motus et quietis, non potest esse causa aliquid eodem modo se habens; quia idem eodem modo se habens, semper facit idem. Ergo oportet quod causa huius vicissitudinis sit aliquis motus qui non est semper; et sic oportet quod habeat aliquem motum praecedentem: et cum non sit abire in infinitum, oportet devenire ad aliquem motum qui semper est; et sic idem quod prius. Et haec ratio est Commentatoris in 8 Physic. (text. 9). Idem potest etiam extrahi ex verbis Philosophi. Inducit etiam hanc rationem Commentator in 7 Metaph., ad ostendendum, quod si mundus esset factus, oporteret quod hic mundus esset pars alterius mundi, cuius motu accideret variatio in mundo isto, sive in vicissitudine motus et quietis, sive in vicissitudine esse et non esse.

10. Praeterea, generatio unius est corruptio alterius. Sed nihil corrumpitur nisi generetur prius. Ergo ante omnem generationem est generatio, et ante omnem corruptionem corruptio. Sed haec non poterunt esse, nisi mundo existente. Ergo mundus semper fuit. Et haec est ratio Philosophi in 1 de Generatione (text. 17).

11. Idem potest ostendi ex parte ipsius moventis vel agentis. Omnis enim actio vel motus quae

est ab agente vel movente non moto, oportet quod sit semper. Sed primum agens vel movens est omnino immobile. Ergo oportet quod actio ejus et motus ejus sit semper. Prima sic probatur. Omne quod agit vel movet postquam non agebat vel movebat, educitur de potentia in actum, quia unumquodque agit secundum id quod est in actu: unde si agit postquam non agebat, oportet quod sit aliquid in actu in eo quod prius erat in potentia. Sed omne quod educitur de potentia in actum movetur. Ergo omne quod agit postquam non agebat, movetur. Et haec ratio potest extrahi ex verbis Philosophi, in 8 Physic. (1).

12. Praeterea, Deus aut est agens per voluntatem, aut per necessitatem naturae. Si per necessitatem naturae, cum talia sint determinata ad unum, oportet quod ab eo semper idem fiat: unde si ab eo mundus est aliquando factus, necesse est mundum esse aeternum. Si autem agens per voluntatem; omnis autem voluntas non incipit agere de novo nisi aliquis motus fiat in volente, vel ab aliquo impediente, quod prius erat et postmodum cessat, vel ex eo quod excitatur nunc et non prius, aliquo inducente ad agendum quod prius non inducebat: cum ergo voluntas Dei immobiliter eadem maneat, videtur quod non incipiat de novo agere. Et ista ratio communiter est Philosophi in 8 Physic. (text. 8 et 13), et Avicennae (9 Metaph., cap. 1), et Commentatoris.

13. Praeterea, omnis volens quandoque agere et quandoque non agere, oportet quod imaginetur tempus post tempus, discernendo tempus in quo vult agere, a tempore in quo non vult agere. Sed imaginari tempus post tempus, sequitur mutationem vel ipsius imaginationis, vel saltem imaginati, quia successio temporis causatur a successione motus, ut patet ex 4 Physic. (text. 101). Ergo impossibile est quod voluntas incipiat aliquem novum motum agere quem non praecedat alius motus. Et haec est ratio Commentatoris in 8 Physic.

14. Praeterea, omnis voluntas efficiendi statim producit effectum, nisi desit aliquid illi voluto quod sibi postmodum adveniat; sicut si modo habeam voluntatem faciendi ignem eras quando erit frigus, modo isti voluto desit praesentia frigiditas, qua adveniente, statim faciam ignem, si possum, nisi ad hoc aliquid aliud desit. Sed Deus habuit voluntatem aeternam faciendi mundum; alias esset mutabilis. Ergo impossibile est quod ab aeterno non fecerit mundum, nisi per hoc quod aliquid mundo deerat quod postmodum advenit. Sed non potuit advenire nisi per actionem aliquam. Ergo oportet quod ante hoc de novo factum praecedat aliqua actio mutationem faciens; et ita a voluntate aeternam nunquam procedat aliquid novum, nisi motu mediante aeterno. Ergo oportet mundum aeternum semper fuisse. Et haec est ratio Commentatoris, ibidem.

15. Sed contra, Deus aut est causa substantiae mundi, aut non, sed motus ejus tantum. Si motus tantum, ergo ejus substantia non est creata: ergo est primum principium; et sic erunt plura prima principia et plura increata, quod supra improbatum

(1) Quo ad priorem quidem partem text. 11 ac deinceps; quo ad posteriorem vero, quae prius probationem continet, ab iis verbis: *Omne quod agit*, text. 4, 5, 6, 7 (*Ex edit. P. Nicolai*).